

საქართველოს პირველი კონსტიტუცია: მითებსა და სინამდვილეს შორის

აბსტრაქტი

ნებისმიერი სახელმწიფოს ისტორიასა თუ პოლიტიკურსამართლებრივ ცხოვრებაში კონსტიტუცია უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ იგი მხოლოდ ფორმალური სტატუსითაა. საქართველოს პირველ კონსტიტუციას განსაკუთრებული ბედი ხვდა წილად, იგი არა მხოლოდ სამართლებრივ დოკუმენტად, არამედ ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და ისტორიულ-კულტურულ სიმბოლოდ იქცა.

1921 წლის 21 წლის კონსტიტუცია ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული სამართლებრივი აქტია, რომელიც ჯერ კიდევ მიღებისას იყო მითებით მოცული. რაც წლები გადის, მის შესახებ მითები მხოლოდ იმატებს. ამის მიზეზი როგორც თავად ამ კონსტიტუციის გამორჩეული არქიტექტონიკა, ისტორია და შინაარსია, ასევე მოქმედი კონსტიტუციის არამდგრადი სტატუსი და უამრავი ცვლილება, რამაც ქვეყნის ძირითადი კანონისადმი სკეპტიკური, ხშირ შემთხვევაში კი, აგდებული დამოკიდებულებაც კი განაპირობა.

ნაშრომში განხილულია საქართველოს პირველ კონსტიტუციასთან დაკავშირებული რამდენიმე გაზვიადებული თუ უკვე მითად ქცეული მოსაზრება, შეფასებულია მათი სანდოობა და რეალურობა.

I. შესავალი

ყველა სახელმწიფოს ისტორიაში არსებობს პოლიტიკურსამართლებრივი დოკუმენტები, რომლებიც განსაკუთრებული ავტორიტეტითა და სახელით გამოირჩევა. შესაძლოა, მათი შინაარსი იმდენად ღირებულიც არ იყოს, როგორც ეს ხალხს წარმოუდგენია ან სამართლებრივ ძალასაც კი აღარ ატარებდეს, თუმცა იგი როგორც სიმბოლო, კვლავაც მრავლისმთქმელია და იმგვარი ძალმოსილებით სარგებლობს, კონსტიტუციასაც რომ შეშურდება. აშშ-ის დამოუკიდებლობის დეკლარაცია, რომელიც, ერთი მხრივ, ახალი სახელმწიფოს შექმნის, ხოლო, მეორე მხრივ, ომის გამოცხადების შესახებ განცხადებაა,¹ მიუხედავად მისი სტატუსისა, არასდროს ყოფილა

* პროფესორი, სამართლის დოქტორი, პრორექტორი, სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტი [d.gegenava@sabauni.edu.ge]

¹ გეგენავა დ. (რედ.), კონსტიტუციონალიზმი, ზოგადი შესავალი, I წიგნი, 2018, 23.

სამართლებრივი ძალის მქონე;² თუმცა ალბათ ძნელად თუ მოიძებნება ადამიანი, რომელიც მის მნიშვნელობას დააკნინებს, მით უმეტეს, რომ იგი უმაღლესი სასამართლოს პრეცედენტულ გადაწყვეტილებებში დამოწმებულია როგორც ძირითად პრინციპთა მატარებელი უმნიშვნელოვანესი აქტი,³ რომლითაც შესაძლებელია სახელმწიფოსა და სამართლის ფუძემდებლურ პრინციპთა განმარტება. მიუხედავად ამისა, ტომას ჯეფერსონი, აბრაამ ლინკოლნი, ჯეიმს უილსონი და უამრავი პოლიტიკური მოღვაწე დამოუკიდებლობის დეკლარაციას ქვეყნის ფუძემდებლურ აქტად მიიჩნევდა.⁴ სტატუსობრივად მსგავსი, თუმცა სამართლებრივი ძალის მიხედვით, განსხვავებული მაგალითია ვაიმარის რესპუბლიკის კონსტიტუცია,⁵ რომელიც მიღებამდე თითქმის 70 წლით ადრე პროექტის სახით არსებობდა და კაიზერის გამო ფრანკფურტის კრებამ თავდაპირველად ვერ მიიღო.⁶ განსაკუთრებული მნიშვნელობიდან გამომდინარე, სიმბოლურად, მისი მოდიფიცირებული ვერსია, საბოლოოდ, 1919 წელს დამტკიცდა⁷.

საქართველო დიდად ამაყობს საკუთარი ისტორიით და იმ უწყვეტი კულტურული პროცესით, რომელიც ერთსა და იმავე ტერიტორიაზე, ისტორიულ ადგილას მიმდინარეობდა. სამწუხაროდ, სამართლებრივი თვალსაზრისით, ქვეყნის გამოცდილება დიდად ჩამოუვარდება სხვა მიმართულებებს. მიუხედავად შუა საუკუნეების რამდენიმე გამორჩეული ძეგლისა⁸, თანამედროვე ქართული სამართლებრივი კულტურისა და ცნობიერებისთვის გაცილებით მნიშვნელოვანი უახლესი ისტორიის ფარგლებში არსებული გამოცდილება და ის ისტორიული ძეგლია, რომელიც ფაქტობრივად საკრალურადაც კია მიჩნეული. საქართველოს პირველი კონსტიტუცია ერთბაშად რამდენიმე ფუძემდებლურ მომენტს აერთიანებს – იგი ადასტურებს პირველ რესპუბლიკასა და საქართველოს დამოუკიდებლობას, ხაზს უსვამს ქართული პოლიტიკის კულტურულ და სოციალურ დონეს; აჯამებს საუკუნის წინანდელ ქართულ სამართლებრივ აზროვნებასა და ტექნიკას. შესაბამისად, ლოგიკურიცაა მის გარშემო ამდენი საუბარი, დისკუსია, გადაჭარბებული თუ გადაუჭარბებელი კრიტიკა. აღსანიშნავია, რომ, რეალურ მახასიათებლებთან ერთად, მას არანაკლებ არარეალური, უკვე მითოსურ ნიშნებს მიაწერენ და აიდეალებენ.

² Sandefur T., The Conscience of the Constitution, The Declaration of Independence and the Right to Liberty, Cato Institute, 2014, 15.

³ Sandefur T., The Conscience of the Constitution, The Declaration of Independence and the Right to Liberty, Cato Institute, 2014, 15.

⁴ Anastaplo G., Reflections on Constitutional Law, 2006, 15.

⁵ გეგენავა დ. (რედ.), კონსტიტუციონალიზმი, ზოგადი შესავალი, I წიგნი, 2018, 36-37.

⁶ მელქაძე ო., რამიშვილი ნ., გერმანიის კონსტიტუციური სამართალი, 1999, 7.

⁷ მელქაძე ო., რამიშვილი ნ., გერმანიის კონსტიტუციური სამართალი, 1999, 9.

⁸ გეგენავა დ. (რედ.), შესავალი საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალში, 2021, 33-34.

სტატიის მიზანია, მიმოიხილოს საქართველოს პირველი კონსტიტუცია როგორც ძირითადი კანონი, თავისი პოლიტიკური და სამართლებრივი მახასიათებლებით, ასევე, გამოკვეთოს რამდენიმე გავრცელებული მითი თუ ჭორი მის შესახებ, გააანალიზოს ისინი და შეძლებისდაგვარად მიუსადაგოს სინამდვილეს, ვინაიდან რაც არ უნდა გამორჩეულ ძეგლთან ჰქონდეს შეხება ადამიანს, ყოველთვის სასურველია, იგი დაწვრილებით და მაქსიმალურ ინფორმაციას ფლობდეს მის შესახებ, რათა შემდგომ თაობათა მსჯელობა რაციონალიზმსა და კრიტიკულ აზროვნებას დაეფუძნოს, ნაცვლად ჰეროიზმით გაჟღერებული ურაპატრიოტული მოწოდებებისა.

II. პირველი კონსტიტუცია – პირველი გამოცდილება

1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია, კლასიკური კონსტიტუციონალიზმის თვალთახედვით, საქართველოს ერთ-ერთი პირველი საკონსტიტუციოსამართლებრივი მნიშვნელობის აქტი იყო. რა თქმა უნდა, რამდენიმე ათასწლოვანი ისტორიის მანძილზე ქვეყანას არაერთი სახელმწიფო მოწყობის მომწესრიგებელი აქტი ჰქონია, თუმცა არა კონსტიტუცია, რომლის უმთავრესი მიზანიც ძალაუფლების შეზღუდვაა.⁹ ამ გაგებით, პირველი და გამორჩეული 1918 წლის 26 მაისის საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტია, რომელიც მხოლოდ განცხადების დონეზე არ დარჩენილა და 1919 წლის 12 მარტს ახალარჩეული დამფუძნებელი კრების პირველივე სხდომაზე კანონის სახით მიიღეს.¹⁰ ამას სიმბოლურზე მეტად სამართლებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა, ვინაიდან შვიდპუნქტიანი აქტი ფაქტობრივად გარდამავალი ეტაპისთვის უმნიშვნელოვანეს პრინციპებს აყალიბებდა, გარკვეულწილად „მცირე კონსტიტუციის“ ფუნქციასაც კი ასრულებდა დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის მთელი პერიოდის მანძილზე. თავისი შინაარსის გათვალისწინებით, დამოუკიდებლობის აქტს პირველი კონსტიტუციის პრემბულადაც კი მოიაზრებენ,¹¹ თუმცა აღნიშნული შეფასება გადაჭარბებულია, რადგან დამფუძნებელმა კრებამ სწორედ კონსტიტუციის ტექსტი მის გარეშე დაამტკიცა და, მეტიც, მის გარეშე გამოსცა¹².

⁹ გეგენავა დ. (რედ.), შესავალი საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალში, 2021, 33-34.

¹⁰ შველიძე დ. (რედ.), დამოუკიდებლობის 1028 დღე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ყოველდღიური მატთანე (1918-1921), 2013, 132.

¹¹ გეგენავა დ., ქანთარია ბ., ცანავა ლ., თევზაძე თ., მაჭარაძე ზ., ჯავახიშვილი პ., ერქვანია თ., პაპაშვილი თ., საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, მე-4 გამოცემა, 2016, 34.

¹² დემეტრაშვილი ა., საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია 2011 წლის გადასახედიდან, წიგნში: ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან – საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, 2011, 11.

კონსტიტუციის მიღება დემოკრატიული რესპუბლიკისთვის უაღრესად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. აღნიშნულს განსაკუთრებული ფასი შემატა იმ მოვლენამაც, რომ სამი სამხრეთკავკასიური რესპუბლიკიდან ძირითადი კანონის მიღება მხოლოდ ერთმა - საქართველომ მოახერხა. კონსტიტუცია თავად იქცა დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების ბუნებრივ სიმბოლოდ. ალბათ, ამითაც აიხსნება ის განსაკუთრებული დამოკიდებულება და ემოციური კავშირი, რომელიც თანამედროვე საზოგადოებას მასთან აქვს. ხალხის უდიდესი ნაწილი პირველი კონსტიტუციის ლეგიტიმურობის საკითხის მიმართ კითხვებს არ სვამს, მეტიც, იგი დამოუკიდებლობის აღდგენის საფუძვლად და იმ მემკვიდრეობის გაგრძელებად უფრო განიხილება, რაც პირველ რესპუბლიკაში არსებობდა. სწორად ამიტომ უსვამს ხაზს საქართველოს მოქმედი კონსტიტუციის პრეამბულა მასთან ისტორიულ-მემკვიდრეობით კავშირს,¹³ ამით ერთგვარად ხდება იმ ლეგიტიმურობის პრობლემის აღმოფხვრა, რაც მოქმედ კონსტიტუციას მიღების მომენტშივე ჰქონდა და ხაზს უსვამს იმ შეუსრულებელ სოციალური ინტეგრაციის ფუნქციას, რომლის განხორციელებაც 1995 წელს პოლიტიკურ მოთამაშეთა დიდ ნაწილს ასე ეიმედებოდა.

1921 წლის კონსტიტუცია ქართული სამართლისთვის გამოწვევა იყო. ვინაიდან მანამდე მსგავსი გამოცდილება არ არსებობდა, ლოგიკურიც იყო, რომ მის შექმნასა და დამტკიცებას განსაკუთრებული ყურადღებით მოეკიდნენ. პირველი საკონსტიტუციო კომისია ჯერ კიდევ ეროვნული საბჭოს პირობებში შეიქმნა,¹⁴ რასაც შემდგომში უკვე დამფუძნებელი კრების კომისია მოჰყვა.¹⁵ კომისიის ბოლო შემადგენლობის სასახელოდ შეიძლება ითქვას, რომ კონსტიტუციის შემუშავების პროცესი ძალზე საინტერესოდ და ინტენსიურად წარიმართა. კონსტიტუციის პროექტში აისახა როგორც კლასიკური კონცეფციები, ინსტიტუტები და პრინციპები, ისე ის ძირითადი სიახლეები, რომლებიც იმდროინდელ მსოფლიოში იყო აქტუალური. პირველი რესპუბლიკის ძირითადი კანონი ითვალისწინებდა სხვა სახელმწიფოთა გამოცდილებას, თუმცა, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, არ ცდილობდა, ბრმად გადმოეღო რომელიმე ნორმატიული მოწესრიგება.¹⁶ იმისათვის, რომ ხალხს უკეთ გაეგო კონსტიტუციის შინაარსი და მისი ტექსტი არ დარჩენილიყო სამართლებრივ ექსკლუზივად, საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პავლე საყვარელიძე ფსევდონიმით აქვეყნებდა

¹³ საქართველოს კონსტიტუცია, პრეამბულა, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>> [1.7.2021].

¹⁴ *მაცაბერიძე მ.*, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, წიგნში: ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან – საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, 2011, 18.

¹⁵ *შველიძე დ.* (რედ.), დამოუკიდებლობის 1028 დღე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ყოველდღიური მატთანე (1918-1921), 2013, 135.

¹⁶ *ქანთარია ბ.*, კონსტიტუციონალიზმის ფუნდამენტური პრინციპები და მმართველობის ფორმის სამართლებრივი ბუნება პირველ ქართულ კონსტიტუციაში, 2013.

თითოეული განხილული თავის კომენტარს პრესაში.¹⁷ იშვიათია ის ენთუზიაზმი და, შეიძლება ითქვას, პროფესიული ჟინი, რომლითაც ეს უკანასკნელი და კომისიის რამდენიმე წევრი, ასევე მოწვეული ექსპერტები მუშაობდნენ, რომ პირველი კონსტიტუცია საერთო-ეროვნული აქტი ყოფილიყო და, ამისათვის, როგორც კომისიამ, ისე დამფუძნებელმა კრებამ ყველა ღონე იხმარა.

III. საკონსტიტუციო დებულებები და მითიური საბურველი

1. საუკეთესო კონსტიტუცია

წარსულის რომანტიზება ბევრი ერისა თუ ხალხისთვის დამახასიათებელი თვისებაა, რომელიც ხშირად უცნაური ფორმებით გამოვლინდება ხოლმე. სოციალური ინტეგრაციის ფუნქციის მხრივ სერიოზული პრობლემების მქონე მოქმედი კონსტიტუციის არსებობის პირობებში, განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საქართველოს პირველ კონსტიტუციას. პოლიტიკისა და საკონსტიტუციო სამართლის მკვლევრები ხშირად ამკობენ მას და საუკეთესო კონსტიტუციადაც მოიხსენიებენ, თუმცა ამ მითს სინამდვილემდე ბევრი უკლია. რა თქმა უნდა, თავისი დროის ერთ-ერთ გამორჩეულ ტექსტზეა საუბარი, მით უმეტეს, გეოგრაფიული მდებარეობის გათვალისწინებით, თუმცა მას საკმაოდ მძიმე პრობლემები ჰქონდა, რომელიც, ბუნებრივია, ხელს უშლის მის საუკეთესო კონსტიტუციად კვალიფიკაციას.

პირველ კონსტიტუციას რამდენიმე სისტემური პრობლემა ჰქონდა: 1. იგი ძალზე იდეოლოგიზებული იყო, ფაქტობრივად სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამის ძირითად დებულებებს იმეორებდა; 2. კონსტიტუცია ძალიან დიდი დოზით შეიცავდა სოციალურ უფლებებს, რომელთა უმრავლესობის რეალიზაციაც კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენებდა არა მხოლოდ ძირითადი კანონის მდგრადობასა და ავტორიტეტს, არამედ თავად სახელმწიფოს არსებობა-არარსებობასაც კი; 3. ძირითადი კანონი აყალიბებდა დაუბალანსებელ სუპერსაპარლამენტო რესპუბლიკას, შეკავება-განონასწორების გამართული და ქმედითი სისტემის გარეშე; 4. სახელმწიფო მეთაურის თანამდებობის არარსებობა და მისი უფლება-მოვალეობების ზოგიერთი სახელმწიფო სტრუქტურისადმი ნაწილობრივი განაწილება აუცილებლად გამოიწვევდა საკონსტიტუციო და პოლიტიკურ კრიზისებს, რომელთა განმუხტვაც საპარლამენტო რესპუბლიკაში სწორედ სახელმწიფო მეთაურს ეკისრება; 5. ჩანასახის დონეზე იყო იმ პერიოდის

¹⁷ გეგენავა დ., ქართული კონსტიტუციონალიზმის ევროპული საფუძვლები: ბრძოლა სამართლებრივი სახელმწიფოსთვის, წიგნში: ევროპული ღირებულებები და იდენტობა, 2014, 120.

სიახლეები, რომლებიც ევროპულ კონსტიტუციონალიზმში უკვე ფეხს იკიდებდა (მაგალითად, საკონსტიტუციო კონტროლი).

პრობლემათა მიუხედავად, 1921 წლის კონსტიტუციას უამრავი დადებითი მხარეც ჰქონდა, რომლებზეც ბევრი დაწერილა და ბევრიც თქმულა, ამიტომაც სტატიაში ისინი არ იქნება წარმოდგენილი. ეს ყოველივე, საბოლოო ჯამში, მეტყველებს კარგ ძირითად კანონზე, რომელსაც თავისი პრობლემებიც ჰქონდა, არ იყო საუკეთესო არც ერთი პარამეტრით, თუმცა იყო გამორჩეული თავისი გეოგრაფიული არეალისა და კულტურისათვის.

2. ნაჩქარევად მიღებული და შემდეგ შეჩერებული

ერთ-ერთ უმძიმეს ბრალდებათაგანი, რომელსაც პირველ კონსტიტუციას უყენებენ, არის ის, რომ იგი ნაჩქარევად, დეტალური განხილვის გარეშე მიიღეს. ნებისმიერი სამართლებრივი აქტისთვის, მით უმეტეს, ქვეყნის ძირითადი კანონისთვის, ალბათ, არაფერი უნდა იყოს იმაზე დამაკნინებელი და შეურაცხმყოფელი, ვიდრე ნაჩქარევი მიღება, რაც ავტომატურად გულისხმობს, რომ იგი ბოლომდე გააზრების, დაკვირვებისა და სათანადო ფიქრის გარეშეა მიღებული. ამ საკითხში კონსტიტუცია ნამდვილად უბრალოა, მასზე მუშაობა ჯერ კიდევ ეროვნული საბჭოს ფარგლებში დაიწყო და პირველი საკონსტიტუციო კომისია სწორედ მაშინ შეიქმნა,¹⁸ რომლის სამართლებრივი და ისტორიული მემკვიდრეც დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისია გახდა. ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ დამფუძნებელმა კრებამ საკონსტიტუციო კომისია თავის არჩევისთანავე, 1919 წლის 18 მარტს დაამტკიცა¹⁹. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ კონსტიტუციაზე მუშაობა სამი წელი მაინც გრძელდებოდა. მართალია, სხვადასხვა ტემპითა და კომისიის განსხვავებული შემადგენლობებით, თუმცა გრძელდებოდა და პროექტს თავების მიხედვით, მუხლობრივადაც განიხილავდნენ.²⁰ ბევრი პრინციპული დებულება წინდაწინვე იყო შეთანხმებული და განხილული, იგივე ეხება პრინციპულ თავებსაც: მაგალითად, 1920 წელსვე ცნობილი იყო, რომ სახელმწიფო მეთაური კონსტიტუციაში არ იქნებოდა²¹, შეთანხმებული იყო ეკლესია-სახელმწიფოს

¹⁸ მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, წიგნში: ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან – საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, 2011, 18.

¹⁹ შევლიძე დ. (რედ.), დამოუკიდებლობის 1028 დღე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ყოველდღიური მათიანე (1918-1921), 2013, 135.

²⁰ მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება და მიღება, 2008.

²¹ გვაზავა გ., ძირითადი პრინციპები საკონსტიტუციო უფლებისა, მე-2 გამოცემა, 2014, 7-16.

ურთიერთობების მოდელი²² და შესაბამისი მომწესრიგებელი ნორმები²³, სახელმწიფოს მმართველობის ფორმის უცვლელობა²⁴ და ა.შ.

კონსტიტუციაზე მუშაობამ დაგეგმილზე მეტ ხანს გასტანა, რის გამოც დამფუძნებელი კრება ანგარიშს და შედეგებს ითხოვდა.²⁵ შესაბამისად, იმის მტკიცება, რომ კონსტიტუცია ნაჩქარევად განიხილეს, – აბსურდია. კონსტიტუცია დაჩქარებულად მიიღეს, – ეს მსჯელობა კი ჭეშმარიტია და ლოგიკურიც, რადგან კარს მომდგარი მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის ერთ-ერთ უსერიოზულეს მექანიზმად სწორედ დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ძირითადი კანონი მოიაზრებოდა და პოლიტიკურ ელიტას სურდა, კონსტიტუცია პრინციპულად მიეღო. სწორედ ამიტომ უკვე ომის პერიოდში შეიკრიბა დამფუძნებელი კრება, რომელსაც ჰქონდა კონსტიტუციის გამზადებული პროექტი და დაამტკიცა იგი.

პირველი კონსტიტუციის მიმართ გაჟღერებული კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ბრალდება დამფუძნებელი კრების მიერ კონსტიტუციის შეჩერების შესახებაა.²⁶ აღნიშნული არ დასტურდება რაიმე ისტორიული თუ სამართლებრივი გარემოებით. ამ ფაქტის არსებობა საბჭოთა კავშირის უშიშროების ორგანოების ფანტაზიის ნაყოფია, ისინი ყველანაირად ცდილობდნენ თავიანთი მოქმედებების გამართლებას, ოკუპაციის ხსნად გასაღებას, თუმცა ნაკლებად გამოსდიოდათ. დემოკრატიული რესპუბლიკის ლეგიტიმურმა ხელისუფლებამ ისე დატოვა საქართველო, რომ პრინციპულად არ მოუწერა ხელი ბოლშევიკ დამპყრობლებს კაპიტულაციას.²⁷ ემიგრაციაში მყოფი მთავრობა აგრძელებდა ბრძოლას საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის. ამ ყოველივეს გათვალისწინებით, რის გამო უნდა შეეჩერებინა დამფუძნებელ კრებას აქტის მოქმედება, ამის ფორმალური უფლებამოსილებაც რომ ჰქონოდა. მით უმეტეს, გასათვალისწინებელია, რომ ძირითადი კანონი მოქმედების შეჩერების იდეას საერთოდ არ ითვალისწინებდა²⁸.

²² მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება და მიღება, 2008, 78.

²³ გეგენავა დ., ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები (1917–1921) და საქართველოს პირველი კონსტიტუცია, წიგნში: გეგენავა დ., ჯავახიშვილი პ. (რედ.), საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და 1921 წლის კონსტიტუცია, 2013, 178–179.

²⁴ ქანთარია ბ., კონსტიტუციონალიზმის ფუნდამენტური პრინციპები და მმართველობის ფორმის სამართლებრივი ბუნება პირველ ქართულ კონსტიტუციაში, 2013.

²⁵ გეგენავა დ. (რედ.), შესავალი საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალში, მე-2 გამოცემა, 2021, 39.

²⁶ შენგელია რ. (რედ.), ქართული სამართლის საფუძვლები, 2004, 71; ცნობილადე პ., საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, I ტომი, 2005, 100.

²⁷ შველიძე დ. (რედ.), დამოუკიდებლობის 1028 დღე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ყოველდღიური მათიანე (1918–1921), 2013, 433.

²⁸ საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, <<https://matsne.gov.ge/document/view/4801430?publication=0>> [17.2021]; გეგენავა დ. (რედ.), შესავალი საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალში, მე-2 გამოცემა, 2021, 50.

3. აქტი პრაქტიკული მოქმედების გარეშე

1921 წლის 21 თებერვალს მიიღეს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია, 25 თებერვალს კი თბილისი დაეცა. სწორედ ამიტომ კონსტიტუციას ხშირად მოიხსენიებენ, როგორც უმოქმედოს, დოკუმენტს, რომელსაც მხოლოდ 4 დღიანი მოქმედების ისტორია აქვს.²⁹ აღნიშნული მითის არსებობაც საბჭოთა სპეცსამსახურების დამსახურებაა, ვინაიდან წინადადება საკუთარ თავშივე მოიცავს დაშვებას, რომ საქართველოში პოლიტიკური პროცესები შეწყდა თბილისის დაცემისთანავე, რაც, თავისთავად, მცდარია. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლება მარტის შუა რიცხვებამდე ბათუმში იყო და იქიდან იცავდა თავს, მართავდა პოლიტიკურ პროცესებს. ამაზე ისიც მიანიშნებს, რომ კონსტიტუცია თბილისის დაცემის შემდეგ, ბათუმში დაიბეჭდა.³⁰ კონსტიტუციის შემდგომ გამოცემისა და ხელისუფლების ბათუმში მოქმედების ფაქტი ადასტურებს, რომ კონსტიტუციის მინიმუმ 4 დღიანი მოქმედების შესახებ მითი საფუძველს მოკლებულია. კონსტიტუცია მინიმუმ მოქმედებდა დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მიერ ბათუმიდან საქართველოს დატოვებამდე, ხოლო *de jure* მთელი საბჭოური ოკუპაციისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის პერიოდი, ახალი კონსტიტუციის მიღებამდე, რითაც საბოლოოდ დასრულდა პირველი კონსტიტუციის ტრაგიკული, თუმცა საინტერესო თავგადასავალი.

4. ძლიერი საპარლამენტო რესპუბლიკა

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ცხადად გამოხატული საპარლამენტო რესპუბლიკა იყო თავისი პარლამენტის უზენაესობითა და პარლამენტისაკენ გადახრილი ძალაუფლების ვექტორით. პარლამენტი, როგორც სახელმწიფოს უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო, იყო ძალაუფლების კონცენტრაციის ცენტრი. სწორედ ამ ძალაუფლების სახელმწიფო მეთაურზე გადანაცვლებისა თუ გადანაწილების „შიშის“ გამო ითქვა უარი პრეზიდენტის ინსტიტუტზე.³¹ მთავრობის თავმჯდომარის ერთწლიანი არჩევითობა, მინისტრთა პასუხისმგებლობის საკითხი, პარლამენტისა და მთავრობის ურთიერთობა იძლევა იმის დასკვნის საშუალებას, რომ

²⁹ დემეტრაშვილი ა., საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია 2011 წლის გადასახედიდან, წიგნში: ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან – საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, 2011.

³⁰ სიორიძე მ., საქართველოს პირველი კონსტიტუციის სტამბურად გამოქვეყნების ადგილი, დრო და გარემოებები, წიგნში: ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან – საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, 2011, 42-50.

³¹ გვაზავა გ., ძირითადი პრინციპები საკონსტიტუციო უფლებისა, მე-2 გამოცემა, 2014, 7-16.

პირველი კონსტიტუცია არა უბრალოდ საპარლამენტო რესპუბლიკას, არამედ სუპერსაპარლამენტო რესპუბლიკას ამკვიდრებდა, სრულიად დაუბალანსებელი ძალაუფლების გამიჯვნის სისტემით, რაც პრაქტიკაში წარმოუდგენელს გახდიდა მთავრობის ანგარიშვალდებულებისა და პასუხისმგებლობის პრინციპების განხორციელებას. შესაბამისად, ამ თვალსაზრისით, კონსტიტუცია არც ისე კარგი დებულებებით გამოირჩევა და სერიოზულად მოისაკლისებს შეკავება-გაწონასწორების ქმედით მექანიზმებს, რომელთა გარეშეც საპარლამენტო რესპუბლიკის სიძლიერესა თუ მდგრადობაზე საუბარიც კი ზედმეტია.

IV. რა მოხდებოდა, რომ?...

საქართველოს პირველ რესპუბლიკასა და კონსტიტუციაზე საუბრისას, ალბათ, ყველაზე გავრცელებული სიტყვათშეთანხმებაა – „რა მოხდებოდა, რომ?...“ მართლაც, რა მოხდებოდა, საქართველო საბჭოთა კავშირს რომ არ დაეპყრო, დამოუკიდებლად ცხოვრება გაეგრძელებინა და კონსტიტუციას საკუთარი დანიშნულება შეესრულებინა. ერთი რამ დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ კონსტიტუცია ნებისმიერ ვარიანტში შესაცვლელი იქნებოდა და ეს ბუნებრივია. ამას არც დამფუძნებლები უარყოფდნენ და აღნიშნავდნენ კიდევ, რომ კონსტიტუცია მუდმივი ვერ იქნება, მისი შინაარსი თაობებმა უნდა გაახალისონ, შეცვალონ და საჭიროებისამებრ ჩამოაყალიბონ.³²

კონსტიტუციას ძალიან გაუჭირდებოდა პრაქტიკული მოქმედება, განსაკუთრებით, უფლებების ნაწილში, ვინაიდან უფლებების ეს მოცულობა და მათი შინაარსი ახალგაზრდა, ჩამოყალიბების ეტაპზე მყოფი სახელმწიფოსთვის მძიმე ტვირთად იქცეოდა. ამიტომაც პოლიტიკური ელიტა იძულებული გახდებოდა, დაეხვეწა უფლებების ნაწილი, გაეერთიანებინა დებულებები, ზოგიერთზე კი უარი ეთქვა.

ცვლილებები იქნებოდა შესატანი სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ ნორმებში. დაუბალანსებელი სახელისუფლებო ურთიერთობები პრობლემებს წარმოშობდა პრაქტიკაში, განსაკუთრებით, მრავალპარტიული პარლამენტის პირობებში. სახელმწიფო მეთაურის იგნორირებულ ფუნქციათა ნაწილი აქტუალური იქნებოდა, ან ინსტიტუტის სახით დაფუძნდებოდა მომავალში, ან მთავრობის თავმჯდომარე და სხვა ორგანოები გაძლიერდებოდნენ ფუნქციურად.

ბევრი რამ შეიძლება მომხდარიყო დამოუკიდებლობის პირობებში, ბევრი საინტერესო და მნიშვნელოვანი ცვლილება განხორციელდებოდა

³² მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია: შემუშავება და მიღება, 2008.

კონსტიტუციაში, ნაწილი მათგანი გაამართლებდა, ნაწილიც, ალბათ, არა, თუმცა ეს იქნებოდა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს გადაწყვეტილება, თავისი პოლიტიკური დღის წესრიგის მიხედვით მიღებული, პოლიტიკური ურთიერთობებისა და სახელმწიფოს გამართული ფუნქციონირებისკენ მიმართული.

V. დასკვნა

საქართველოს პირველი კონსტიტუცია განწირულია პოპულარობისა და მუდმივად აქტუალობისთვის, ისევე, როგორც საქართველოს მოქმედი თუ მომავალი კონსტიტუცია პირველთან შედარებისთვის. 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავებისა და მიღების ისტორია, განსაკუთრებული ლეგიტიმაცია და შემდეგ დატრიალებულ ისტორიულ ქარტეხილში მისი როლი, მას ყოველთვის გამორჩეულ აქტად ამყოფებს.

მართალია, პირველი კონსტიტუცია არ იყო იდეალური და სრულყოფილი, არც მისი პრაქტიკული მოქმედების ჯეროვნად შეფასების შესაძლებლობა არსებობს, თუმცა თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ქართული სინამდვილისთვის იგი განსაკუთრებული სამართლებრივი აქტი იყო, რომელსაც დღემდე საკრალური ხასიათი აქვს. მასთან დაკავშირებით უამრავი მითი არსებობს და მომავალშიც იარსებებს (ზოგი დააკნინებს, ზოგიც განადიდებს), თუმცა სიმართლე ისაა, რომ იგი, ნებისმიერ შემთხვევაში, თვითმყოფადი დოკუმენტია თავისი ნაკლოვანებებით, პარტიული სიმპათიებით და თავისი პერიოდის სტერეოტიპებით. ამასთან, შეუძლებელია, არ აღინიშნოს მისი დემოკრატიული ხასიათი, ბევრი მიმართულებით სიახლის დამკვიდრების მცდელობა და გაბედულება, რომლითაც ახალგაზრდა სახელმწიფოს კონსტიტუცია ცდილობდა, ევროპულ ღირებულებებზე დაფუძნებული მართლწესრიგი დაემკვიდრებინა სახელმწიფოში.